

KODANLIKU EESTI SÖLTUVUSE SÜVENEMINE VÄLISKAPITALIST AASTAIL 1925—1929

Õ. ELANGO

Esimese maailmasõja perioodil, eriti sellega, et kapitalistlikust süsteemist langes välja Venemaa ja tekkis Nõukogude riik, algas maailma kapitalistliku süsteemi üldkriis¹.

1924. aastast alates läks Euroopa kodanlusel korda ajutiselt ja osaliselt oma majanduslikke ning poliitilisi positsioone kindlustada. Kapitalism suutis välja rabelda sellest kaosest, millesse ta oli sattunud pärast sõda. Tootmine ja kaubandus, mis olid kohutavalt langenud, hakkasid jälle elavnema. Revolutsioonilises liikumises saabus ajutine mõõna ajajärk, mis võimaldas kapitalistidel süvendada töölisklassi ekspluateerimist, suurendada elanikkonna maksukoormat ja kindlustada sel teel oma positsioone. Kapitalismi ajutine, ebakindel stabilisatsioon aga süvendas kõiki kapitalismi vastuolusid ning andis seega maailma kapitalistliku süsteemi üldkriisi edasiarenemisele aluse ja allika.

Rööbiti kapitalismi stabilisatsiooniga toimus ka Nõukogude Liidu stabilisatsioon, mis erines põhjalikult kapitalismi stabilisatsioonist. Nõukogude Liidu stabilisatsioon tähendas tema majandusliku ja poliitilise võimsuse uut kasvu². Nõukogude Liidus teostati neil aastail edukalt sotsialistlik industrialiseerimine, mis kindlustas maa majanduslikku iseseisvust, tugevdas tema kaitsevõimet ja lõi vajalikud eeltingimused sotsialismi võiduks.

Nõukogude Liidu edusammud sotsialismi majandusliku baasi loomisel tugevdasid imperialistlike riikide püüet sõjaks NSV Liidu vastu. NSV Liidu sotsialistliku majanduse tugevnemises nägid imperialistid ohtu kapitalistliku süsteemi olemasolule.

Aktiivseimat osa võitluses Nõukogude riigi vastu tema eksisteerimise esimestest päevadest alates etendas ameerika imperialism. Ameerika Ühendriikide imperialistid olid nõukogudevastase interventsiooni aktiivseteks organiseerijateks ja sellest interventsioonist osavõtjateks.

Euroopa kapitalistlikud riigid saavutasid oma majanduse ajutise stabiliseerimise peamiselt ameerika kapitali abil, Lääne-Euroopa rahanduslikult Ameerikale allutamise hinnaga. J. V. Stalin iseloomustas seda kui Inglise-Ameerika bloki üleminekut sõjalise interventsiooni meetodilt finantsilise interventsiooni meetodile³. Lõigates suuri kasumeid rahvusvahelisest verevalamisest esimese maailmasõja aas-

¹ Vt. J. Stalin, Sotsialismi majandusprobleemid NSV Liidus, Tallinn, 1953, lk. 121.

² Vt. ÜK(b)P ajalugu. Lühikursus, Tallinn, 1952, lk. 244.

³ Vt. J. V. Stalin, Teosed, 7. kd., Tallinn, 1949, lk. 49.

tail, kujunes ameerika monopolistlik finantskapital järgnevail aastail teiste kapitalistlike maade majanduslikuks ja poliitiliseks orjastajaks.

Ühtlasi kujunes Ameerika Ühendriikide imperialism juba esimesele maailmasõjale järgnenud aastail kogu maailma reaktsiooni külgetõmbekeskuseks — selleks maailma sandarmiks, kellenä ta esineb tänapäeval. Kõik kapitalistliku maailma nõukogudevastased aktsioonid teostati Ameerika imperialismi juhtival ja aktiivsel osavõtul. Tuleb aga siiski märkida, et sel ajajärgul Ameerika Ühendriigid eelistasid mitte olla avalikult initsiaatoriks sõja vallapäästmisel NSV Liidu vastu, vaid õhutada selles suunas nende kapitalistlike riikide valitsusi, kes antud momendil osutasid kõige reaktsioonilisemateks. Aastail 1925—1929 osutus selliseks riigiks Inglismaa, olles Ameerika Ühendriikide abiline maailma rahandusliku eksploateerimise ja riisumise alal, hiljem olid reaktsiooni tööriistadeks fašistlikud agressiivsed riigid (Saksamaa, Jaapan jt.)

Kodanliku Eesti seisundi maailma kapitalistlike riikide süsteemis määras kindlaks tema sõltuvus ameerika-inglise monopolistlikust finantskapitalist. Eesti kodanlus võttis osa nõukogudevastastest interventsioonisõjast ja tuli võimule kontrrevolutsiooni ajutise võidu tagajärjel. Juba kodusõja- ja interventsiooniaastail sattus eesti kodanlus finantsilise ja diplomaatilise sõltuvuse võrkudesse, sest ta suutis oma võimu kindlustada ainult lääne imperialistide abiga. Kodanliku Eesti interventsioonaaastail tekkinud välisvõlgnevus ulatus 1925. aasta andmeil 7,5 miljardi margani. Lõviosa sellest — 6,87 miljardit marka — moodustas võlgnevus Ameerika Ühendriikidele.

Aastail 1925—1929 süvenes kodanliku Eesti sõltuvus väliskapitalist. Eesti kodanlus saavutas oma majanduse ajutise, ebakindla stabiliseerumise ameerika-inglise monopolistlikule finantskapitalile täieliku alistumise hinnaga. Taotledes maksimaalse kasumi saamist, süvendas ameerika-inglise monopolistlik finantskapital neil aastail eesti rahva orjastamist ja süstemaatilist paljaksriisumist. Eesti kodanluse poliitilise võimu ajutine stabiliseerumine pärast Tallinna 1924. aasta 1. detsembri ülestõusu mahasurumist kindlustas väliskapitalistidele eesti rahva koloniaalse eksploateerimise võimaluse.

Teisest küljest oli kodanlikku Eestisse väliskapitali sissetungi intensiivistumine neil aastail otseses seoses Nõukogude Liidu vastaste interventsionistlike tendentside tugevnemisega. Suur võlgnevus Ameerika-Inglise blokile ja hirm eesti töörahva ees tõukasid eesti kodanluse ühinemisele selle bloki nõukogudevastase poliitikaga. Eesti kodanlus deklareeris korduvalt oma ajakirjanduse veergudel ja mujal, et Eesti koos teiste Nõukogude Liidu rajariikidega peab olema barjääriks, mis „kaitseb Euroopa tsivilisatsiooni kommunismi eest”. Ameerika-Inglise blokk omakorda oli huvitatud sellest, et Eesti oleks nõukogudevastase „sanitaarkordoni” lülks ja ühtlasi Nõukogude Liidule kallaletungimise platsdarmiks. Neil põhjustel — eesti rahva koloniaalse eksploateerimise süvendamise ja nõukogudevastase platsdarmi rajamise huvides — hakkaski välismaa finantsringkondades alates 1925. aastast ilmema „suur huvi tõus Eesti vastu”.

Eesti vägivaldse lahtikiskumisega Venemaa küljest anti tema majanduselule ränk hoop. Maailma kapitalistliku süsteemi üldkriisi iseloomulikud nähtused, nagu tootmisvõimsuste seismajäämine, tööpuudus jne., ilmnesis Eestis tema eelnenud majandusliku ühtsuse tõttu Venemaaga palju teravamal kujul kui kapitalistlikes suurriikides, kes Venemaa väljalangemisega maailma kapitalistlikust süsteemist kaotasid ainult ühe osa oma „jõudude rakendamise sfäärist”. Kuna Eesti tööstus ja põllumajandus olid välja arenenud ülevenemaalise turu tarvitamiseks, oleks kodanlik Eesti kaubanduslike sidemete tugevdamise varal Nõukogude Liiduga võinud oma majanduse olukorda mõnevõrra parandada. Eesti kodanluse valitsevad ringkonnad valisid aga teise tee, mille tulemuseks oli Eesti muutmine imperialistlikest riikidest sõltuvaks poolkoloniaalseks agraarmaaks.

Juba 1924. aastal tekkis Eesti kodanlikul valitsusel majanduskriisi tingimustes mõte teha valuuta kindlustamiseks välislaenu; selle mõtte teostamiseks saadeti välismaise monopolistliku finantskapitali esindaja Eestis pankur K. Scheel Londonisse. Inglise monopolistliku finantskapitali ringkonnad laendasidki 1924. aastal Scheeli panga krediiti⁴. 16. detsembril 1924 kirjutati Londonis alla rasketel tingimustel saadud lühiajalisele laenule 100 000 naelsterlingi ulatuses Tallinna linna filterveevärgi ehitamiseks⁵. Rahareformi laenu asjus soovitati Londonis pöörduda Rahvasteliidu poole, milline asutus oli monopolistliku finantskapitali tööriistaks poolkoloniaalsete ja mahajäänud maade majanduslikul ning poliitilisel orjastamisel.

Kodanliku Eesti valitsus esitaski Rahvasteliidule palve, et ta saadaks Eestisse oma asjatundjad, kes tutvuksid Eesti majandusega, eriti finantsolukorraga. 11. jaanuaril 1925 saabusid Tallinna Rahvasteliidu sekretäri esimene abi Avenol ja Rahvasteliidu majandusosakonna juhataja Loveday. Need inglise monopolistliku finantskapitali esindajad tutvusid rahaministeeriumi, riigipanga ja suuremate tööstuste seisukorraga, tundes muuseas erilist huvi ka Eesti maapõuevarade vastu. Enne lahkumist teatas delegatsiooni juhataja Avenol, et „põllumajandus peab Eestile jääma esimeseks ja kõige tähtsamaks alaks, sest põllumajanduse kõigi alade arendamises peitub Eesti sotsiaalne stabiilsus ja ühtlasi tema tähtsam jõukuse allikas”⁶. Seega seati välislaenu saamise tingimuseks Eesti kujundamine poolkoloniaalseks agraarmaaks, mille ülesanne on varustada imperialistlike lääneriikide turge odavate põllumajandussaaduste ja toorainetega.

24. veebruaril 1925 jõudis Tallinna Rahvasteliidu peasekretär Drummond ja varsti järgnesid Eesti rahandustegelaste sõidud Genfi. Välismaiste monopolistide esindus Rahvasteliidu finantskomitee näol (mis tegelikult oli „Bank of England'i” filiaaliks) dikteeris Eesti valitsusele rahareformi tingimused, mille kohaselt Eesti pidi oma kulla ja välisvaluuta tagavarad paigutama „Bank of England'i”. Eesti Pank tuli muuta täiesti „iseseisvaks”, s. t. tuli lahutada riigist ja rahaministeeriumist ning anda välismaa finantsringkondade käsutusse, laenupoliitikas tuli toetada neid ettevõtteid ja tööstusharusid, millest välismaa monopolistlik finantskapital oli huvitatud. Eesti majanduslikku olukorda kontrollinud Rahvasteliidu esindajad esitasid aruande Eesti majandusliku olukorra kohta, mis Rahvasteliidu finantskomitee poolt heaks kiideti ja nõukogu poolt 1925. aasta märtsis kinnitati⁷.

1925. aasta jaanuaris viibis Eestis Inglise parlamendi liige Dawson, kes kuulus alamkoja töösturite rühma ja oli parlamendis selle suuna liidriks, kelle arvates Balti riigid pidid olema Nõukogude Liidu vastasteks puhverriikideks. Selleks oli Dawsoni arvates peale neile antava poliitilise ja moraalse toetuse vaja neid riike ka „aineliselt kindlustada”. Põhjusena, miks Inglismaal on vaja Balti riikides „rahaliselt tegev olla”, mainis Dawson, et Balti riigid olevat väravateks Venemaale, mille abil ja mille kaudu tulevat Venemaale tungida ja saavutada Venemaa avamine Inglise kaubandusele⁸. Eesti majanduslike ja poliitiliste oludega tutvumise kõrval, mis pidi olema Dawsoni reisi peaesmärgiks, ilmutas see inglise finantskapitali esindaja erilist huvi Eesti põlevkivitööstuse vastu, sõlmides kaubandus-tööstusministriga lepingu Vanamõisa kaevanduse kasutamiseks⁹. 1925. aasta jaanuaris külastas Eestit ka Inglise parlamendi alamkoja abiesimees James Hope, kes enda seletuse järgi sooritas „rajariikidesse mitteametliku õppe-reisi”¹⁰.

Inglise finantsringkondade kasvavat huvi Balti riikide vastu tõendasid ka Inglise suuremate pankade direktorite ringreisid Balti riikides 1925. aasta juunis,

⁴ Vt. „Vaba Maa” nr. 182, 1924.

⁵ Vt. ORKA, fond 14, nim. 1, sü. 1075, leht 6.

⁶ Vt. „Päevaleht” nr. 18, 1925.

⁷ Vt. ORKA, fond 1790, nim. 1, sü. 131, leht 155.

⁸ Vt. „Kaja” nr. 52, 1925.

⁹ Vt. „Päevaleht” nr. 21, 1925.

¹⁰ Vt. „Päevaleht” nr. 20, 1925.

millega kaasnes Inglise sõjalaevastiku külaskäik. Inglise suurima erapanga „Midland Bank Limited” direktor Wurth külastas Tallinnas viibides esijoones Midlandi pangaga ühenduses olevat Tallinna Krediitpanka, Eesti Panka jne. Samal ajal uuris Eesti majandust „The Royal Bank of Scotlandi” peadirektor Wright¹¹. 1926. aastal sai Eesti valitsus Inglismaalt laenu sealt raudteematerjalide ostmiseks 130 000 naelsterlingi suuruses summas¹². Laen oli määratud Pärnu-Tallinna kitsarööpmelise raudtee kordaseadmiseks ja uute strateegilise eesmärgiga kitsarööpmeliste raudteede ehitamiseks¹³.

Inglise poliitikatgelaste ja finantsistide visiidid Eestisse ei olnud muidugi tingitud ainult inglise monopolistliku finantskapitali huvist eesti rahva koloniaalse ekspuaterimise vastu. Aastail 1926—1927 asus Inglismaa vahetult ette valmistama nõukogudevastast interventsiooni, mis oli provotseeritud, heaks kiidetud ja toetatud ameerika imperialistide poolt. Esinedes NSV Liidu vastu suunatud imperialistliku ühisrinde loomise initsiaatorina, püüdis inglise kodanlus luua Nõukogude Liidu ümber poliitilise ja majandusliku isolatsiooni õhkkonda. Inglise kodanlus osutas suurt aktiivsust nõukogudevastaste blokkide kokkuklopsimisel, mis leidis konkreetse väljenduse ka nn. Balti liidu diplomaatilises ettevalmistamises; sellesse liitu pidid kuuluma Poola, Eesti, Läti, Leedu ja Soome.

Rahareformi lõplik teostamine toimus 1927. aastal Rahvasteliidu garantiiga kodanlikule Eestile 1 350 000 naelsterlingi ulatuses antud 7%-lise välislaenu abil. Lõviosa laenust, nimelt 1 miljon naelsterlingit, jäi rahareformi kindlustamiseks Inglise Panka. Rahareformi-laenu kindlustamiseks võtsid laenuandjad oma kontrolli alla ka Eesti aktsiisitulud.

Eesti Pank lahutati riigist ja ta muutus sisuliselt erapangaks. Valitsuselt võeti ära emissiooniõigus, see muutus riigist lahutatud Eesti Panga ainuõiguseks. Eesti valitsuse juurde oli juba 1926. aastal Rahvasteliidu finantskomitee korraldusel loodud eriline finantsnõuniku koht, kuhu määrati inglise finantskapitali huvide esindaja Williamson, kes enne seda oli juhtinud Siiami kuninga rahaasjandust ja järelikult omas juba mahajäänud maade orjastamiseks vajalikke kogemusi. Eesti Panga nõukogus anti Williamsonile sisuliselt vetoõigus.

1927. aasta laen andis Eesti rahanduse ja kogu tema rahvamajanduse tervikuna väliskreditoride kontrolli alla. Oma klassikalises teoses „Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium” kirjutas V. I. Lenin: „Finantskapital on niisugune suur, võib ütelda, otsustav jõud kõigis majanduslikes ja kõigis rahvusvahelistes suhetes, et ta on suuteline alistama enesele ja tõepoolest alistabki isegi riike, mis on poliitiliselt täiesti sõltumatud, ... suurimaid „mugavusi” ja suurimaid kasusid annab finantskapitalile arusaadavalt selline alistamine, mis on seotud alistatavate maade ja rahvaste poliitilise sõltumatuse kaotusega. Poolasumaad on ses suhtes tüüpilised kui „vahepealsed” ”¹⁴.

Selliseks poolasumaaks kujunes ka kodanlik Eesti. Kuigi Eesti formaalselt säilitas oma poliitilise iseseisvuse, tuli Eesti valitsusel kõigis olulistest sise- ja välispoliitilistes küsimustes juhinduda oma välismaiste peremeeste tahtest. Näitena võiks tuua tasumaksmist saksa mõisnikele neilt võõrandatud maade eest, mida korduvalt nõudsid Eesti valitsuselt ameerika-inglise finantsistid ja mis oli üheks 1927. aasta välislaenu saamise tingimuseks¹⁵.

Kuna Williamson oli Londoni äriühingute usaldusmees ja läbirääkimisi laenu üle peeti Londonis, valitses arvamine, et Rahvasteliidu laenu andsid Eestile inglise kapitalistid. Tegelikult ilmnes siingi Ameerika kui maailma peamise rahandusliku ekspuaterija ülevõim. Suurem osa 1927. aasta laenust (4 miljonit dol-

¹¹ Vt. „Päevaleht” nr. 166, 1925.

¹² ORKA, fond 31, nim. 2, sü. 25, leht 1829.

¹³ Vt. „Päevaleht” nr. 196, 1925.

¹⁴ V. I. Lenin, Teosed, 22. kd., lk. 241.

¹⁵ Vt. „Vaba Maa” nr. 34, 1927.

larit) realiseeriti New Yorgi panga „Hallgarten ja Co” kaudu, väiksema osa (3,5 miljonit dollarit) realiseeris „Midland Bank” Londonis¹⁶.

Sama „Hallgarten ja Co” andis suuri krediite Krupp'ile ja teistele Saksa firmadele, et neid kokkuvarisemise eest päästa. See tõendab, et Eesti finantseerimine kuulus nende Ameerika pankade huvide ringi, kes taastasid Saksamaa sõjapotsentiaali. Samuti on üpris tähendusrikas, et eesti rahvast sajandeid rõhunud saksa parunite eest hoolitsesid just need rahvusvahelise reaktsiooni ringkonnad, kes hiljem viisid Hitleri võimule. Ameerika Ühendriigid teatavasti ei kuulunud Rahvasteliitu, kuid kindlustasid endale ülekaalu inglise kapitali suhtes isegi Rahvasteliidu laenu sõlmimisel.

1927. aasta laenu realiseerimise tingimused olid Eestile äärmiselt ebasoodsad. Kursivahe, protsentide, komisjonide ja teiste maksude mahaarvamisel sai Eesti laenu nominaalsummast tegelikult kõigest 82—83%. Laenu protsendimäär, mida rakendati laenu nominaalsummale, tõsis seega tegelikult saadud laenusumma kohta üsna kõrgeks, ületades 8%. Välislaenu tegemine läks Eesti rahvamajandusele kalliks maksma. Juba üksnes sõidukuludeks tarvitati üle 2,7 miljoni marga¹⁷.

Selle laenu abil toimunud rahareformi tulemusena hakkas 1928. aasta algusest Eestis ringlema uus valuuta. Endiste markade ja pennide asemel tulid nüüd käibebe kroonid ja sendid (1 kroon = 100 senti ehk 100 endist marka). Rahaseadusega 1. jaanuarist 1928 pandi Eestis kehtima kuldsuure standard, mida suudeti ülal hoida kuni naelsterlingi kullaaluselt nihkumiseni, s. o. 1931. aastani.

1927. aasta välislaenu tõstis Eesti välisvõlgnevuse 110 miljonile kroonile. Protsendid välisvõlgadelt tõusid 1,35 miljonilt kroonilt 1925. aastal 4,78 miljoni kroonini 1929. aastal. Välisvõlgade ja nende protsentide tasumine lasus ränga koormana Eesti rahvamajandusel, suurendades tunduvalt elanikkonna juba niigi rasket maksukoormat ja halvendades töötajate olukorda. Kui 1925. aastal välisvõlgade tasumiseks tuli iga töötaja kohta 20 000 marka (s. o. 200 kr.) maksusid¹⁸, siis 1929. aastal võib arvutada selle summa tunduvalt suurenemist. Eesti välisvõlgnevus ületas tunduvalt Soome, Läti ja Leedu välisvõlgnevuse. Seega oli Eesti kohaks, kus rakendati peaosa neist kapitalidest, mis olid määratud imperialistlike eesmärkide teostamiseks Baltimail.

Välismonopolistid ekspuuteerisid eesti rahvast ja röövisid Eesti rahvamajandust ka mitmesuguste finantsmahhinatsioonide abil tööstuses ja muudel aladel.

1926. aasta algul ulatus väliskapitali üldsumma Eestis Scheeli panga andmeil 68 miljoni kroonini (s. o. 3 710 000 naelsterlingini), kusjuures Inglise kapital moodustas sellest 68—70%, etendades suurt osa tekstiili-, paberi-, mööbli-, vineeri-, mehaanika-, õlle-, tsemendi-, naha- ja põlevkivitööstuses. Selle kõrval esines tsemenditööstuses taani kapital, paberi- ja tubakatööstuses prantsuse kapital, naha- ja saapatööstuses hollandi-saksa kapital, tuletiku- ja põlevkivitööstuses rootsi kapital. Väliskapital tegutses tööstuses kahel teel: esiteks juba varem väliskapitalile kuulunud ettevõtete krediteerimise teel ja teiseks uute ettevõtete omandamise teel. Scheeli panga poolt väljaantud ingliskeelse ajakirja „The Estonian Economic Review” andmeil moodustasid väliskapitali mahutused ja krediidid Eesti tööstuses 1926. aasta algul 2 360 000 naelsterlingit¹⁹.

Tuleb aga märkida, et suurt osa nendest summadest, mida kodanlus kvalifitseeris kui kapitalimahutusi tööstusesse, tegelikult ei investeeritud. Mitmeid suur-ettevõtteid (näit. a/s A. M. Luther, Kreenholmi Manufaktuuri ja Balti Manufaktuuri) koormati väliskapitalistide huvides suurte võlakohustustega, mis tunduvalt ületasid nende põhikapitali. Samal ajal kui nende ettevõtete ärraamatutesse tekkisid võrreldes nende tegevusega tohtu suured välisvõlgnevused, ei laiendatud nende

¹⁶ Vt. ORKA, fond 1790, nim. 1, sü. 131, leht 14.

¹⁷ Vt. ORKA, fond 1790, nim. 1, sü. 131, leht 14.

¹⁸ Vt. „Edasi” nr. 15, 1926.

¹⁹ Vt. „Kaja” nr. 118, 1926.

tootmistegevust, vaid koguni kitsendati. Väliskapitalistid vajasid neid fiktiivseid välisvõlgu ja ülespuhutud investeringuid eesti rahva riisumise varjamiseks. Neilt summadelt arvestati igal aastal kõrgeid laenuprotsente.

Kaubanduse alal tegutses väliskapital ekspord- ja importfirmades, mis olid välismaa ettevõtete osakondadeks Eestis ja omasid palju suuremaid kapitaliallikaid kui nende põhikirjad näitasid. Neid finantseeris väliskapital pankade kaudu lühiajaliste krediitidega, mis ulatusid 1 200 000 naelsterlingini²⁰.

Välismaa monopolistlik finantskapital võimutses Eesti tööstuses ja teistel majandusaladel esijoones mitmete erapankade kaudu. Ilmnes suurtööstuse liitumine, tema kokkukasvamine ja üha suurenev sõltumine mõnedest aktsiasuurpankadest kodanlikus Eestis. Mõjukamad sellistest pankadest olid a/s G. Scheel ja Koning a/s Tartu Pank. Scheeli pank oli rahvusvahelise finantskapitali ühe suurema konsortsiumi — Mendelssohni — kohapealseks agentuuriks, töötades saksa-inglise kapitaliga. Ta finantseeris peamiselt põlevkivi-, paberi-, tekstiili- ja puidutööstust ning kontrollis metallitööstust. Tartu Panga aktsiatest kuulus algul suurem osa balti sakslastele, kuna ainult veerand oli inglaste käes. Aastail 1928—1929 sattus pank ühenduses mitmesuguste metsaäride finantseerimisega raskustesse ja läks üle inglise pangagrupile („The British Overseas Bank Ltd.”, London). Tartu Pank finantseeris importkaubandust ja eriti mitmesuguseid eksporditööstusharusid. Need kaks panku olid välismaa monopolistliku finantskapitali peamisteks „regulaatoriteks” Eestis.

Väliskapitali sissevool Eestisse elavnes eriti 1927. aastast alates, kohe pärast Rahvasteliidu laenu saamist. Eesti aktsiapankade välisvõlgnevus tõusis 1928. aasta jooksul 11,9 miljonilt kroonilt 16,9 miljonile kroonile. Väliskapitali protsentide ja dividendide kasvamine näitab, et välismaine aktsiakapital suurenes Eestis 1926.—1927. aasta jooksul ühe kolmandiku võrra.

Väliskapitali mõju tugevnemist Eestis tunnistas ka pankade väliskorrespondentide arvete kasv. 1. detsembril 1926 oli pankade väliskorrespondentide arvete seis 5 864 000 krooni, 1. detsembril 1928 aga juba 10 404 000 krooni. Väliskapital oli väga tundlik igasuguste konjunktuurimuutuste vastu: 1929. aasta esimese kolme kuu jooksul tõmbasid Eesti pankade väliskorrespondendid 1 000 000 krooni ulatuses oma kapitale tagasi, mis oli seotud Eesti rahvamajanduse olukorra järsku halvenemisega 1928/29. aasta talvel. Scheeli panga 1928. aasta andmetel oli Eestisse tulnud kõige rohkem Inglise kapitali, nimelt üle 1,7 miljoni naelsterlingi²¹.

Väliskapitali mõju tugevnemist Eestis kapitalismi ajutise ebakindla stabilisatsiooni aastail tähistasid ka mitmesugused finantsmahhinatsioonid ettevõtete aktsiatega. Näiteks toimus Krulli metallitehase minek Saksa firma „Borsigi” kätte ja „Dvigateli” aktsiate enamiku minek nn. Vene-Ameerika ühise „Kalifornia” kätte 1927. aastal. A/s A. M. Lutheri kõik aktsiad kuulusid alates 1927. aastast Inglise aktsiaseltsile „Venesta Ltd.”²². Narvas asuva Zinovjevi masinaehituse ja malmivalamise tehase omandas „The General Development Co Ltd.”. Tallinnas asuv Fr. Toferi liimivabrik läks üle-euroopalise liimisündikaadi kätte. Rápina paberivabrik omandati 1929. aastal ühe Berliini aktsiaseltsi poolt²³.

Väliskapital haaras enda kätte Eesti loodus- ja maapõuevarade eksploateerimise. Metsatööstust finantseeriti väliskapitali poolt rohkesti Scheeli panga, Tartu Panga ja kaubandus-tööstuspankade kaudu²⁴. Erilist huvi tundis väliskapital Eesti põlevkivi vastu, mis on seletatav monopolide püüdega haarata enda kätte kõik tooraineallikad. 1927. aastal rentis Vanamõisa põlevkivikaevanduse, mida välis-

²⁰ Vt. „Kaja” nr. 118, 1926.

²¹ Vt. ORKA fond 73, nim. 1, sü. 1644, leht 318.

²² ORKA, fond 969, nim. 1, sü. 912, leht 142.

²³ Vt. „Postimees” nr. 191, 1929.

²⁴ Vt. ORKA, fond 73, nim. 1, sü. 1481, leht 178.

kapital ekspuateris juba 1922. aastast alates, 99 aastaks inglise aktsiaselts „M. E. Oil Syndicate Limited”, mis tegelikult tähendas kaevanduse täielikku mahamüümist inglise kapitalistidele. Põlevkivitöötlemistehase ja kaevandused Kohtlas haaras enda kätte inglise aktsiaühing „New Consolidated Gold Fields Limited”. Aktsiaseltsi „Eesti Oliväljad”, kes omas kontsessiooni põlevkivi töötlemiseks Jõhvi ja Oru vahelisel 5000-hektarisel maa-alal, lubasid Londoni äringkonnad pankur Scheeli vahendusel finantseerida 3 miljoni naelsterlingi ulatuses²⁵. Inglise kapitali kõrval tungis Eesti põlevkivitööstusse ka rootsi kapital. Rootsi aktsiaselts „Emissions Institutet” omandas põlevkivi kasutamise kontsessiooni, teostades suuremaid investeerimisi 1927. aastal. Rootslastele kuuluv „Eestimaa Olikonsortium” töötles põlevkivi bensiiniks. Väliskapital haaras neil aastail enda valdusse suurema osa Eesti põlevkivitööstusest.

Imperialistliku võitluse teravnemisel naftatagavarade pärast kujunesid Eesti põlevkivitagavarad ka ameerika monopolide huviobjektiks. Rockefelleri usaldusmees Charles Meyer kirjutas 1925. aastal ameerika ajakirjas „Commerce Reports”, et Eesti põlevkivibassein on hea koht ameerika kapitalide mahutamiseks. See kajastas Ameerika Ühendriikide imperialismi kasvavat tendentsi ahnitseda enda kätte kõik ained, mis võivad asendada naftat. Ameerika naftakuningate poolt loodud „Föderaalnõukogu Nafta Kaitseks” juhtis tähelepanu vajadusele saada enda kätte kogu maailma põlevkivilademed. Eesti põlevkivitööstuse esindajaid kutsuti osa võtma keemiatööstuse näitusest New Yorgis 1927. aastal. Valitsusele saadetud teates märgiti avalikult, et Eesti osavõtmise peacesmärgiks on ameerika äringkondade tõmbamine Eesti põlevkivikaevanduste ekspuaterimisele²⁶. 1929. aastal puhkenud ülemaailmne majanduskriis kiskus aga Ameerika naftakuningate tähelepanu Eesti põlevkivilt ajutiseks kõrvale, mida kasutasid inglased ja sakslased, kes Eesti põlevkivibasseinis kindlalt kanda kinnitasid.

Ameerika finantskapitali kasvavat huvi kodanliku Eesti majanduse ekspuaterimise vastu näitab ka ühe Ameerika suurpanga — „American Exchange Irving Trust Company” — esindaja viibimine Tallinnas 1927. aastal; kodanliku ajakirjanduse teatel oli tema ülesandeks „kestvamate ärisidemete loomine pankade ja tööstuse vahel”²⁷. 1929. aastal käis Balti riikide majandusliku seisukorraga tutvumas president Hooveri isiklik sõber „New York American Baltic Development Company” direktor J. F. La Salle, kellele president kodanliku ajakirjanduse teatel olevat andnud oma nõusoleku ameerika kapitalide mahutamiseks Balti riikide majandusettevõtetele²⁸.

Ameerika monopolistlik finantskapital haaras Rootsi-Ameerika tuletikutrusti kaudu enda kätte Eesti tuletikutööstuse. Eesti tuletikkude soodsad ekspordivõimalused (odav tööjõud ja tooraine) kahjustasid tollal tuletikkude maailmatoodangu valdavat osa kontrolliva Kreugeri trusti huvisid. Ameerika tütarühingu „International Match Corporation” asutamisega 1923. aastal astus Kreuger kontakti ameerika ja inglise finantsringkondadega. Selle ühingu direktoraati kuulus rida võimsaid Ameerika monopolistliku finantskapitali esindajaid, näiteks Rockefeller. 1924. aastal esitas „International Match Corporation” sekretär Hoffmann Eesti rahaministrile Strandmannile ettepaneku tikumonopoli sisseadmiseks. Selle eest lubas monopoliühing Eesti kodanlikule valitsusele 750 000 dollarit obligatsioonilaenu, mis tuleks kustutada 10 aasta jooksul²⁹. Hiljem varieeriti ettepanekut mitmel viisil, kuid seekord jäi monopol sisse seadmata. Kokkuleppele jõuti alles 1928. aastal. Viis Eesti tikuvabrikut, mis tegelikult juba kuulusid trustile, asutasid aktsiaseltsi „Eesti Tuletikumonopol”. Sellele seltsile andis kodanlik Eesti

²⁵ Vt. „Päevaleht” nr. 352, 1927.

²⁶ Vt. „Rahva Hääl” nr. 206, 1952.

²⁷ Vt. „Päevaleht” nr. 273, 1927.

²⁸ Vt. „Postimees” nr. 61, 1929.

²⁹ Vt. ORKA, fond 20, nim. 1, sü. 349, leht 33.

valitsus ainuõiguse tuletikkude valmistamiseks ja müümiseks Eestis. Monopoliõiguse eest maksis trust Eesti riigile 3 miljonit krooni. Ühtlasi andis trust Eesti riigile strateegiliste raudteede ehitamiseks 7,61 miljonit krooni laenu.

Et Kreuger esines Ameerika finantsringkondade vahendajana laenude andmisel Euroopa riikidele³⁰, siis nähtub siit Ameerika Ühendriikide monopolistliku finantskapitali otsene osavõtt kodanliku Eesti majanduslikust orjastamisest ja kallaletungi ettevalmistamisest Nõukogude Liidule. Niisuguste laenude iseloom ilmneb selgesti Rootsi reaktioonilise ajalehe „Svenska Dagbladet'i” poolt antud hinnangust, kus kirjutati, et tikumonopoliga olevat Eesti teinud hea äri. Ühendus võimsa rahvusvahelise rahandusrühmaga olevat Eestile suureks kasuks krediitide saamisel ja aitavat teda rahvusvahelises olukorras poliitiliselt kindlustada³¹.

Eesti kodanlus pidas imperialistide huvi (ja kogu Eesti majanduslikku ja poliitilist allutamist väliskapitalile) oma võimu kindlustamise tähtsaimaks vahendiks. Seepärast püüdis ta igasuguste võtetega ja soodsate tingimuste loomisega võimalikult rohkem väliskapitali Eestisse meelitada. Väliskapital oli Eestis tulumaksust vabastatud. Põlevkivi kasutamise kontsessioonilepingutesse kohustus kodanlik valitsus sisse kandma tingimust, mille põhjal väljaveetavad põlevkiviõlid olid vabastatud väljaveo tollimaksust, aktsiisimaksust ja teistest erimaksudest³².

Välismaa monopolistliku finantskapitali juhtval osavõtul toimus kodanlikus Eestis monopolide kujunemise protsess. Esimesena koondusid sündikaadiks suuremad tubakavabrikud, mille tulemuseks oli tubakahinna tunduv tõstmine ja vabrikute kasumi tõus 130 miljoni marga võrra aastas. Juhtiv ettevõtte sel alal a/s „Laferme” kuulus aktsiaseltsile „The Russian Tobacco Company”. Varakult ühinesid sündikaadiks ka neli tähtsamat paberivabrikut, kus domineeris inglise kapital. Paberisündikaat oli ühenduses tubakasündikaadiga, üle 90% Johanson paberivabriku aktsiatest kuulus aktsiaseltsile „The Russian Tobacco Company”³³.

Kokkulepe Eesti tarvitajaskonna röövimiseks saavutati ka väliskapitalile kuuluvast õlletööstusest. Saku õlletehas, mille finantseerijaks ja suurimaks omanikuks oli kurikuulus Scheeli pank, sai Põhja- ja Lääne-Eesti peremeheks, Lõuna-Eesti aga jäi inglise kapitaliga töötava õlletehase a/s „A. Le Coq” saagiipirkonnaks. Kartell asus õlut müüma kaks korda kallimalt ning sai aastas kasumit 180—200 miljonit marka, mis Scheeli panga kaudu voolas välismaalaste taskutesse. Uute vabrikute asutamiseks keeldus Eesti kodanlik valitsus luba andmast.

1928. aastal organiseerisid väliskapitalile kuuluvad Eesti suuremad tekstiilivabrikud sündikaadi a/s „Kreenbalti” nime all (asutajad Isac Citron, Andreas Knoop jt.), kellele Eesti kodanlik valitsus kindlustas maksimaalse kasumi saamise võimaluse, tõstes 1929. aastal tekstiilsaaduste sisseveetolle 120—200 protsendini, mis sisuliselt tähendas keelutollide kehtestamist. Sellist poliitikat, Eesti tööstuse mahasahkerdamist välismaalastele, nimetas kodanlik valitsus „kodumaa tööstuse kaitsmiseks välismaa võistluse vastu”. Eesti odava tööjõu eksploateerimisest ja laiaide rahvahulkade röövimisest monopoolsete hindade abil saadud miljoniolulised kasumid voolasid aga välismaale, minnes Eesti rahvamajandusele täiesti kaduma.

Eesti odav tööjõud ja tooraine ning kodanliku valitsuse poolt väliskapitalistidele antud soodustused kindlustasid välismaa monopolistlikule finantskapitalile Eestis võimaluse saada maksimaalseid kasumeid. „Just vajadus saada maksimaalseid kasumeid tõukab monopolistlikku kapitalismi niisugustele riskantsetele sammudele, nagu asumaade ja teiste mahajäänud maade orjastamine ja süstemaatiline riisumine, rea sõltumatute maade muutmine sõltuvateks maadeks, uute sõdade organiseerimine...”, rõhutas J. V. Stalin oma teoses „Sotsialismi majandusprobleemid NSV Liidus”³⁴.

³⁰ Vt. Ланцет, Монополистический капитал Швеции, Москва, 1951, стр. 42, 76.

³¹ Vt. „Päevaleht” nr. 80, 1928.

³² Vt. II riigikogu, 7. istungjärk, protokoll 202, 6. III 1925.

³³ Vt. ORKA, fond 969, nim. 1, sü. 899, leht 45.

³⁴ J. Stalin, Sotsialismi majandusprobleemid NSV Liidus, lk. 83—84.

Dividendide näol veeti iga aasta Eestist välja keskmiselt üle 12 miljoni krooni, kümneid miljoneid kroone aastas pumpas väliskapital Eestist välja ka ettevõtete välisvõlgade kustutamise ja nende võlgade protsentide maksmise arvel. Kuna valdavam osa väliskapitalile kuuluvaist tööstusettevõttest olid säärased, mis oma toodangut ülekaalukalt turustasid välismaale, avanes neil võimalus teostada kapitalide väljavoolu Eesti rahvamajandusest toodete müümisega välismaal (oma nn. tütarühingutele või emahühingutele) sageli madalamate hindadega kui kehtivad maailmaturuhinnad. Sel viisil toimetati hinnavahe välismaale.

Orjastavad välislaenu, väliskapitali osavõtt pankade ja tööstus-kaubandus-ettevõtete aktsiakapitalist ja nende krediteerimisest ning lõpuks kontrolli haaramine Eesti rahanduse ja riikliku krediitpoliitika üle erilise finantsnõuniku ametiseseadmisega võimaldasid lääneriikide monopolistidel juhtida Eesti majandust neile soovitavas suunas.

Alludes välismaiste finantsistide juhtnööridele, seletas Eesti kodanlik valitsus demagoogiliselt, et suurtööstus olevat „Eesti majanduslikule ja poliitilisele iseseisvusele vaenulik” (!), kuna ta muutvat Eesti sõltuvaks tööstussaaduste turgude maadest. Eesti „iseseisvuse aluseks” kuulutati põllumajandus³⁵.

Üheks tähtsamaks tööstuse arengu mõjutamise vahendiks valitseva kodanliku ladviku käes oli tollipoliitika, mis oli avalikult suunatud Eesti raske-, eriti metallitööstuse hävitamisele. Tollitariifide järgi oli välismaa mehaanika- ja metallitööstuse saadustele avatud Eestisse peaaegu täiesti vaba sissepääs, kuna kõigile toorainetele, mida metallitööstus vajas, olid määratud kõrgemad tollid. Riiklikud tellimised metallitööstuse saadustele, rääkimata eratellimistest, suunati rõhuvas enamus välismaale, kuigi kohalikud tehased oleksid suutnud neid täita.

Selline poliitika soodustas Eesti metallisuurtööstuse laostumist ja hävingut. Kui 1913. aastal oli tööliste arv metallitööstuses (ettevõtted tööliste arvuga 16 ja rohkem) 11 014 töölist ja 1916. aastal 26 000 töölist, siis 1929. aastaks oli metallitööstusesse (ettevõtted tööliste arvuga 5 ja rohkem) jäänud ainult 4811 töölist. Metallitööstuse languse kõige ilmekamaks näitajaks oli kunagiste suurtehaste füüsiline hävitamine. Võimsad metallitehased, nagu Vene-Balti, Peetri, Dvigateli, Zinovjevi tehas jt., seisid tegevusetult. Samal ajal toimus nende sisseseedete järkjärguline laostamine ning vanaraua näol mahasahkerdamine.

Metallitööstuse kui rahvamajanduse tähtsaima tööstusharu hävitamise kõrval suretas välismaa monopolistlik finantskapital välja ka rea teisi Eesti tööstusharusid, mis välisturgudel oleksid võinud osutada võistlejaiks. Kui Kreugeri trust oli omandanud Eestis tuletikkude tootmise monopolioiguse, asus ta kohe oma huvides Eesti tikutoodangut vähendama. Juba 1928. aastal pandi seisma kolm vabrikut, hiljem neljas ja viies. Ainukesena jäi Eestis töötama Viljandi tuletikuvabrik. Vastavalt sellele kahanes tuletikkude toodang ja nende eksport mitmekordselt. Langus ilmnes juba 1928. aastal, mil toodang oli 131 miljonit toosi (1925. aastal 207 miljonit toosi) ning väljavedu 89 miljonit toosi (1925. aastal 118,4 milj. toosi). Hiljem kahanes väljavedu järjest, ulatudes 1936. aastal vaid 16,5 miljoni toosini³⁶. Tuletikkude müük kahanes ka siseturul, kuna kohe pärast monopoli sisseseedmist tõstis trust tikuhinda senise 12 sendi asemel 30 sendile pakk. Monopolioiguse andmine Kreugeri trustile võimaldas viimasel saada Eesti tarvitajate arvel miljoneid kroone kasumit. Eesti tuletikutööstuse saatus on väliskapitali võimutsemise ja selle tagajärgede üheks eredamaks näiteks Eesti majanduses.

Umbes samasuguseks kujunes ka Eesti tsemenditööstuse saatus. Eestis töötavast kahest tsemendivabrikust läks a/s „Port-Kunda” pärast mitmesuguseid kombinatsioonide tema aktsiatega ja finantseerimisega Taani tsemendisündikaadi kontrolli alla. Pärast mõningaid osavaid finantsmahhinatsioonide läks Taani tsemendisündikaadil korda tõmmata ka teine Eesti tsemendivabrik a/s „Asserin” oma orbiiti

³⁵ Vt. II riigikogu, 9. istungjärk, protokoll 270, 5. XI 1925.

³⁶ Vt. ORKÄ, fond 969, nim. 1, sü. 932, leht 146.

ning tingitult konjunktuurilistest väljavaadetest panna ta 1927. aastal seisma. Eesti tsemenditööstuse tootmisvõimsusest, mis ulatus varem peaaegu 1 miljoni tünnini aastas, oli nüüd rakendatud tegevusse ainult 20%.

Toodangu ja tööliste arvu langus toimus ka teistes tööstusharudes; näiteks endise tekstiilisuurtööstuse tootmisvõimsusest oli 1929. aastal tegevusse rakendatud ainult 15%. Puidu- ja paberitööstuses, kus 1913. aastal töötas 8055 töolist, oli 1. jaanuaril 1925 säilinud 4876 töolist³⁷.

Sellised olid väliskapitali võimutsemise tagajärjed Eesti tööstuses.

Põllumajanduse alal tehtavate ümberkorraldustega taheti Eesti muuta Lääne-Euroopa riikide agaarriipsiks. Varem oli Eesti põllumajandus varustanud mitmesuguste saadustega suurt Peterburi turgu. Nüüd püüti Eesti põllumajandust inglise-saksa imperialistide huvides ühekülgsest ümber korraldada, suunates teda või ja peekoni (nn. monoproduktide) tootmisele, mis on asumaade üheks iseloomulikuks tunnuseks. Selle tulemusena sattus Eesti põllumajandus täielikku sõltuvusse hindade stiihilisest kõikumisest maailmaturul. Hinnad maailmaturul kujunesid aga põllumajandussaaduste ebasoodsaks, sest monopolistlik finantskapital hoidis tööstussaaduste hinnad suhteliselt kõrgemal, moodustades nn. hinnakärid põllumajandussaaduste tootjate kahjuks.

Monopolistiks põllumajandussaaduste väljaveo alal kujunes Põllumajanduslik Keskühisus „Estonia”, mis haaras enda kätte enamiku või, peekoni ja munade ekspordist. Monopoolne olukord põllumajandussaaduste väljaveo alal võimaldas „Estonial” saada suuri kasumeid. Näiteks maksis „Estonia” või naela eest meiereidele 87 marka, aga ise sai välisturul 154—160 marka naelast, seega oli hinnavahe ligi 100%. Meiereid omakorda maksid talurahvale või naela eest 77 marka. Üksnes 1925. aastal ulatus eksportööride kasum või väljaveolt 125 miljoni margani³⁸.

Monopolistliku finantskapitali hoovaks põllumajanduses oli samuti tarbijate kooperatsioon. Eesti Tarvitajateühisuste Keskühisus (ETK), mis varustas tarbijateühisusi kaupadega, oli tihedalt seotud sise- ja välismaise monopolistliku finantskapitaliga (1. jaanuaril 1928 ulatusid ETK kasutuses olevad väliskrediidid 100 000 naelsterlingini³⁹). ETK sai põllutööriistade ja -masinate, kunstväetise ja mitmesuguste tööstuskaupade ostu-müügi tehingutelt kõrgeid kasumeid. Töösturitega sõlmis ETK lepinguid, et nad ei müüks kaupu ühisustele odavamalt kui ETK.

Võttes kõrget hinda tööstuskaupade eest ja hoides madalal põllumajandussaaduste hinnad, teostas monopolistlik finantskapital talurahva jõhkrat kurnamist. Monopolistlik finantskapital kurnas töötavat talurahvast ka kõrgeprotsendiliste krediitide kaudu. Oktoobrirevolutsioon oli vabastanud talupojad kõigist võlgadest. Kuid 1929. aastal ulatus talurahva võlgnevus jälle juba 55 miljoni kroonini. Peale laenude ja nende protsentide tasumise rõhus talurahvast kõrge maksukoorem riigi ja omavalitsuse heaks, mis 2—3 korda ületas sõjaeelse taseme. Talurahva kurnamine monopolistliku finantskapitali poolt põhjustas juba stabilisatsiooniaastail tuhandete keskmike ja kehvikute laostumise ning eksproprieerimise, eriti massiliseks aga muutus töötava talurahva laostumine majanduskriisi aastail.

Eraldumine Venemaast ja sõltuvus imperialistlike lääneriikide turgudest viisid Eesti põllumajanduse degradatsioonile. Peterburi laiaulatusliku turu kaotamine avaldas laostavat mõju eriti kartulikasvatusele. Ränga hoobi sai ka linakasvatuse, kus külvipind võrreldes sõjaeelsega vähenes tunduvalt. Teraviljakasvatuse alal kahanes käsitletaval perioodil toiduteravilja, eriti rukki külvipind ja kogusaak. Sama laostavat mõju avaldas Peterburi turu kaotamine loomakasvatuse arengule Eestis. Loomakasvatuse peamise haru, veisekasvatuse osas oli loomade arvuline

³⁷ Vt. ORKA, fond 73, nim. 1, sü. 274, leht 76.

³⁸ Vt. „Vaba Maa” nr. 300, 1926.

³⁹ Vt. ORKA, fond 1790, nim. 1, sü. 902, leht 62.

juurdekasv äärmiselt väike (aastail 1925—1935 keskmiselt 1,7% aastas), loomakasvatuse teistes harudes jäädi aga kaugele maha 1916. aasta tasemest ⁴⁰.

Väliskaubanduse alal oli kodanlik Eesti imperialistlike riikide varustajaks põllumajandussaaduste ja poolfabrikaatidega ning tööstussaaduste ostjaks. Kodanliku Eesti väljaveos domineerisid Inglismaa ja Saksamaa. Neisse kahte riiki suundus 1927. aastal 61,3% kogu Eesti väljaveost. Üldsisseveost tuli 1925. aastal 64,3% kolmest riigist — Saksamaalt, Ameerika Ühendriikidest ja Inglismaalt. Need arvud tõendavad, et kodanliku Eesti väliskaubandus seisis peamiselt paari-kolme imperialistliku suurriigi teenistuses.

Sissevedu imperialistlikest suurriikidest tõusis eriti järsult pärast 1927. aasta välislaenu realiseerimist, mille tulemusena Eesti väliskaubanduse bilanss aastail 1928—1930 kujunes passiivseks. Sel viisil voolas enamik saadud välisvaluutast jälle välismaale tagasi. Andes Eestile laenu, said imperialistid võimaluse dikteerida talle sellist ekspordi ja impordi poliitikat, mis oli kasulik nende huvidele ja kahjulik Eesti rahvamajandusele.

Sõltuvuse tõttu ameerika-inglise monopolistlikust finantskapitalist keeldus Eesti kodanlik valitsus sõlmimast Nõukogude Liiduga Eesti rahvamajanduse huvidele vastavat majanduslepingut, sest ameerika-inglise imperialistide poolt Nõukogude Liidu vastu suunatud isoleerimis- ja ümberpiiramispoliitika üheks koostisosaks oli ka Nõukogude Liidu majanduslik isoleerimine. Kodanlik Eesti võttis osa kõigist Nõukogude Liidu vastase ühisrinde moodustamise katsetest. Olles majanduslikult ameerika-inglise imperialistide poolkolooniaks, oli kodanlik Eesti ka oma välispoliitikas nende kuulekaks tööriistaks.

Kapitalismi ajutine, ebakindel stabiliseerumine Eestis, mis toimus ameerika-inglise monopolistlikule finantskapitalile alistumise teel, saavutati väga kalli hinnaga ning tähendas Eesti tööstuse stagnatsiooni ja mandumist ning Eesti muutumist poolfabrikaate ja põllumajandussaadusi tootvaks poolkoloniaalseks agraarmaaks. Neil aastail, mil kodanlus laulis kiidulaule kapitalismi „õitsengule” ja „tugevnemisele”, toimus tegelikult Eesti majanduse kiire laostumine ja allakäik.

Eesti töötavale rahvale tähendas väliskapitali võimutsemine kahekordset kurnamist, sest teda ekspluateeris, laostas ja pauperiseeris mitte üksnes „oma”, rahvuslik kodanlus, vaid ka ameerika ja lääne-euroopa monopolistid. Eesti tööstuse laostumise tulemusena tekkis alatine töötute armee, mis ei kadunud ka kapitalismi ajutise stabiliseerumise aastail. Kümnete tuhandete töötute olemasolu, kes olid valmis töötama igasuguse tasu eest ja igasugustes tingimustes, andis ettevõtjatele võimaluse tööpalku alandada ja töötingimusi halvendada. Kasutades küllusliku odava tööjõu olemasolu, püüdis monopolistlik finantskapital Eestis saavutada maksimaalseid kasumeid töö intensiivsuse tõstmise teel ilma tehnilisi sisseseadeid uuendamata ning töötasu alandamisega allapoole tööjõu väärtust. Sellele lisandus töölise kui kaupade ostja röövimine monopolsete hindade abil.

Töölisklassi ekspluateerimise süvendamist Eestis kapitalismi ajutise stabiliseerumise perioodil näitab selgesti tööliste reaalpalka langemine neil aastail. Kuigi tööliste töötasu näitas stabilisatsiooniaastail mõningaid tõusutendentsi, jäi see tõus kaugele maha elukalliduse tõusust samal ajal. 1924.—1928. aastani tõusis elukallidus 50% võrra, oskustööliste töötasu aga tõusis samal ajal vaid 5—10% võrra. 1924.—1928. aastani võib suur- ja kesktööstuse tööliste ostujõu kaotust hinnata 500 miljonile margale. 1929. aastal olid tööliste palgad juba 60—70% võrra elatusmiinimumist madalamad.

Eesti töötava rahva maksukoorem tõusis kapitalismi ajutise, ebakindla stabilisatsiooni aastail tunduvalt. Samal ajal, kui otsesed maksud, mida maksis peamiselt valitsev klass, aasta-aastalt vähenesid, kasvas tunduvalt kaudsete maksude koorem, mille tulemusena maksukoorma pearaskus langes linna ja maa töötajate

⁴⁰ Vt. „Предварительные итоги Всероссийской Сельскохозяйственной переписи 1916 года”, Петроград, 1916, ja 1929. a. põllumajandusliku üleskirjutuse andmed.

hulkadele. Tollid tõusid 626 miljonilt margalt 1921. aastal 1686 miljonile margale 1928/29. aastal ning aktsiisid sama aja kestel 139 miljonilt margalt 486 miljonile margale, mis tegelikult tähendas laiade rahvahulkade maksukoorma suurendamist kolmekordseks.

Stabilisatsioon kapitalismi üldkriisi tingimustes viis kapitalismi vastuolude edasisele teravnemisele. Niisugust stabiilsust, mis tal oli enne esimest maailmasõda, kapitalism enam ei saavutanud. Proletariaadi ja kodanluse vaheliste vastuolude teravnemine ilmnis eriti selgesti Euroopa maades, kes oma ajutise stabilisatsiooni ostsid rahanduslikult Ameerikale alistumise hinnaga, mis põhjustas maksukoorma kolossaalse kasvu ja tööliste olukorra vältimatu halvenemise.

Kuigi 1924. aasta 1. detsembri ülestõusule järgnenud terror andis Eesti tööliikumisele ränga hoobi, hakkasid ka Eestis kapitalismi ajutise stabilisatsiooni aastail ilmne tööliikumise uue tõusu tunnused. Vaatamata metsikule terrorile jätkasid kommunistid visalt pörandaalust tööd. 1928. ja 1929. aastal võis märgata Eestis jälle streigiliikumise elavnemist, mis tähistas Eesti tööliikumise astumist pärast mõõna uue revolutsioonilise tõusu ajajärku.

Eesti kodanlus oli oma saatuse sidunud imperialismileeriga. Eesti kodanluse ja sotside tuusad olid imperialistide äraostetud agendid, kes müüsid dollarite ja naelsterlingite eest oma maa varasid ja rahva õigusi ameerika-inglise finantsistidele. Tasuks selle eest aitasid välisimperialistid eesti kodanlusele võidelda oma töörahva vastu ja võimul püsida. Eesti kodanlus oli valmis oma kodumaad maha müüma ükskõik missugusele imperialistide rühmale, et aga püsida võimul ja kindlustada endale eesti töötava rahva eksploateerimise vabadus. Siin käsitletud perioodil oli eesti kodanlus peamiselt inglise imperialismi palgaliseks agendiks, hiljem müüs ta ennast ja oma maad saksa fašistidele. Nüüd tegutsevad eesti kodanlike natsionalistide müüdavad riismed ameerika sõjaõhutajate käsilastena.

Tööraha Eesti, eesotsas tööliklassiga ja tema kommunistliku parteiga, nägi imperialistlikus Läänes oma verivaenlast, kes oli upitanud siin võimule alatud rahvareeturid ja kurnas maad orjastavate laenudega ning röövis tema loodusvarasid. Eesti töötav rahvas võitles lakkamatult nõukogude võimu taastamise ning välismaiste orjastajate ja nende käsilaste — eesti kodanlike natsionalistide — võimu kukutamise eest. Selles võitluses innustasid teda Nõukogude Liidus toimuva sotsialistliku ülesehitustöö edusammud.

Nõukogude võimu taastamisega Eestis vabanes eesti töötav rahvas „oma“ rahvuslike eksploatatorite ja välismaiste imperialistlike kiskjate kahekordsest ikkest ning asus koos teiste nõukogude rahvastega sotsialistlikule ülesehitustööle.

*Eesti NSV Teaduste Akadeemia
Ajaloos Instituut*

Saabus toimetusse
7. VI 1954

УСИЛЕНИЕ ЗАВИСИМОСТИ БУРЖУАЗНОЙ ЭСТОНИИ ОТ ИНОСТРАННОГО КАПИТАЛА В 1925—1929 ГОДАХ

Ы. Ю. ЭЛАНГО

Резюме

Положение буржуазной Эстонии в мировой системе капиталистических государств определялось ее зависимостью от американско-английского монополистического финансового капитала. Уже в годы гражданской войны и интервенции эстонская буржуазия попала в сети финансовой и дипломатической зависимости, так как укрепиться у власти она могла только бла-

годаря помощи со стороны империалистов Запада. Образовавшаяся в годы интервенции внешняя задолженность буржуазной Эстонии доходила, по данным 1925 года, до 7,5 миллиардов марок. Львиную долю этого долга — 6,87 миллиардов марок — составляла задолженность Соединенным Штатам Америки.

В 1925—1929 годах зависимость буржуазной Эстонии от иностранного капитала усилилась. Эстонская буржуазия добилась временной стабилизации своей экономики ценой полного финансового подчинения американо-английскому монополистическому капиталу. Добиваясь получения максимальной прибыли, американо-английский капитал усилил в эти годы закабаление и систематическое ограбление эстонского народа. Временная стабилизация политической власти эстонской буржуазии после подавления восстания таллинского пролетариата 1 декабря 1924 года обеспечила иностранному капиталистам возможность колониальной эксплуатации эстонского народа.

Усиление проникновения иностранного капитала в буржуазную Эстонию в эти годы находилось также в прямой связи с усилением интервенционистских тенденций против Советского Союза.

Развитие капитализма в Эстонии до ее насильственного отторжения от Советской страны протекало в тесной связи с общероссийским экономическим развитием. Насильственным отрывом от России был нанесен тяжелый удар экономической жизни Эстонии. Правящие эстонские буржуазные круги не хотели поддерживать торговые связи с Советским Союзом, предпочитая превращение Эстонии в полуколониальную аграрную страну, зависящую от империалистических государств.

Еще в условиях экономического кризиса 1924 года эстонское буржуазное правительство пришло к мысли получить крупный внешний заем для укрепления своей валюты. Для получения займа, по совету лондонских финансовых кругов, Эстония обратилась в Лигу Наций. Финансовый комитет Лиги Наций продиктовал эстонскому правительству условия денежной реформы, согласно которым Эстония должна была поместить свой золотой и валютный запас в Английский банк. Эстонский банк должен был быть отделен от государства и предоставлен в распоряжение иностранных финансовых кругов. Субсидировать следовало только те предприятия и отрасли промышленности, в которых был заинтересован иностранный монополистический финансовый капитал. Основной отраслью народного хозяйства Эстонии должно было стать сельское хозяйство.

По распоряжению финансового комитета Лиги Наций при эстонском правительстве была создана особая должность финансового советника, на которую был назначен представитель английского финансового капитала Уильямсон. В Совете Эстонского банка Уильямсону фактически было предоставлено право вето. Заем 1927 года, в сумме 1,35 млн. фунтов стерлингов, реализованный через нью-йоркские и лондонские банки, ставил финансы и все народное хозяйство Эстонии под контроль иностранных кредиторов. Значительно повысилась внешняя задолженность Эстонии, увеличилось и без того тяжелое налоговое бремя населения, ухудшилось положение трудящихся.

В годы временной стабилизации усилился приток иностранных капиталов в народное хозяйство Эстонии. По данным издававшегося Банком Шееля журнала «The Estonian Economic Review», общая сумма эксплуатируемого народного хозяйства Эстонии иностранного капитала достигала к началу 1926 года 3,71 млн. фунтов стерлингов (68 млн. крон), причем на долю английского капитала приходилось 68—70%. Иностранный монополистический финансовый капитал хозяйничал в Эстонии через несколько

частных акционерных банков, из которых наиболее влиятельными были Банк Шееля и Тартуский банк.

Бросается в глаза рост процентов и дивидендов, возрастание внешней задолженности акционерных банков и увеличение числа их зарубежных корреспондентов после получения займа 1927 года.

Иностранный капитал завладел правом эксплуатации природных богатств и ископаемых Эстонии. Лесная промышленность в значительной части финансировалась английским капиталом. В сланцевую промышленность в эти годы проник английский и шведский капитал.

При направляющем участии иностранного монополистического финансового капитала совершался процесс образования монополий в Эстонии. Монополистические объединения сложились в табачной, пивной, бумажной и текстильной промышленности, захваченной иностранным капиталом.

Наряду с местными монополиями ограблением эстонского народа занимались также отделения международных монополистических объединений. Монопольное право на производство и продажу спичек было передано эстонским правительством шведскому спичечному тресту Крейгера. Трест заплатил за это 3 млн. крон и одновременно предоставил эстонскому правительству ссуду в 7,51 млн. крон для строительства военно-стратегической железной дороги. Крейгер выступал посредником американских финансовых кругов при предоставлении займа европейским государствам. Это ясно указывает не только на непосредственное участие американского монополистического финансового капитала в экономическом закабалении буржуазной Эстонии, но и в подготовке нападения на Советский Союз.

Дешевая рабочая сила и сырье, а также широкие привилегии, предоставленные иностранным капиталистам эстонским буржуазным правительством, обеспечили иностранному капиталу в Эстонии получение максимальной прибыли. В виде процентов, дивидендов и т. п. из Эстонии вывозилось ежегодно в среднем свыше 12 млн. крон.

Кабальные внешние займы, участие иностранных капиталистов в акционерном капитале банков и торгово-промышленных предприятий и, наконец, контроль за финансовой и кредитной политикой эстонского государства через посредство созданной должности финансового советника позволили западным державам направлять экономику Эстонии по желательному для них пути.

Под давлением иностранного капитала произошли глубокие изменения в структуре промышленности Эстонии — удельный вес тяжелой промышленности и производства средств производства в промышленности, по сравнению с довоенным, значительно уменьшился, что уничтожило основы экономической независимости страны. Если в 1916 году число рабочих, занятых в металлообрабатывающей промышленности, составляло 26 000 человек, то в 1929 году — всего лишь 4811. Такие крупные заводы, как Русско-Балтийский, Петровский, «Двигатель» и другие, бездействовали, их оборудование было разбазарено в виде железного лома.

Сельское хозяйство Эстонии перестраивалось в интересах англо-германских империалистов в направлении односторонней специализации (производство монопродуктов — сливочного масла и бекона), что является характерным признаком колоний. Монополистический финансовый капитал ограблял крестьянство при помощи «ножниц» (высокие цены на промышленные товары и низкие цены на сельскохозяйственную продукцию), при помощи высокопроцентного кредита и налогов.

Отрыв от России и зависимость от западноевропейских рынков привели сельское хозяйство Эстонии к упадку.

Внешняя торговля стояла на службе главным образом двух-трех империалистических держав. Находясь в зависимости от американско-английского

монополистического финансового капитала, эстонское буржуазное правительство отказалось от заключения с Советским Союзом выгодного для Эстонии экономического соглашения.

Временная, непрочная стабилизация капитализма в Эстонии означала упадок эстонской промышленности, превращение Эстонии в полуколониальную аграрную страну.

Для эстонских трудящихся господство иностранного капитала означало постоянную безработицу, падение реальной заработной платы, увеличение налогового бремени.

Стабилизация в условиях общего кризиса капитализма привела к дальнейшему обострению противоречий капитализма. Хотя последовавший за восстанием 1 декабря 1924 года террор нанес рабочему движению в Эстонии тяжелый урон, все же в Эстонии в 1928—1929 годах начали проявляться признаки нового подъема рабочего движения.

*Институт истории
Академии наук Эстонской ССР*

Поступила в редакцию
7 VI 1954